

УДК 911.5/9+712.2

ЛАНДШАФТНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО ТУРИЗМУ В м. ЛЬВОВІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ

О. Загальська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна*

Розглянуто питання організації туризму та рекреації в межах міст та міського довкілля. Проаналізовано складові природно-географічного туристичного потенціалу. Обґрунтовано застосування ландшафтного підходу до організації природничого туризму. Розкрито потенціал Львова для організації ландшафтних, геологічних, гідрологічних, ботанічних та фауністичних екскурсій.

Ключові слова: туризм, міста, парки, ландшафтний підхід, зміст екскурсій.

У III тисячолітті однією з найгостріших проблем людства стала урбанізація. З огляду на це виникло питання урбокомпенсаційного природокористування, зокрема, туризму в межах забудованої території міст і міського довкілля. Цю форму рекреації реалізують через прогулянки, походи вихідного дня, екскурсії, відпочинок на природі, сільський зелений або агротуризм тощо [4, 5, 8].

Ознайомлення з природним середовищем – один з головних напрямів державної політики в галузі туризму, визначених законом України “Про туризм” [7]. У його контексті туристичні фірми повинні сприяти активному відпочинку, оздоровленню, інтелектуальному розвитку через органічне усвідомлене спілкування з природою і розробляти та пропонувати відповідні туристичні продукти.

Природно-географічними матеріальними носіями туристичного продукту в містах завдяки атрактивності та комфортності є парки, гідропарки, лісопарки, пам’ятки природи, ботанічні й зоологічні сади, аквапарки, океанарії тощо. Як об’єкти показу вони забезпечують ресурсну складову пізнавального, освітньо-виховного та рекреаційно-відпочинкового туризму. Приміські екскурсії в лісопарки, як зазначив С. Фокін [11], не потребують значних коштів, допомагають ознайомити екскурсантів з географічними особливостями рідного краю, проблемами природокористування, показати негативні результати антропогенного впливу, залучити їх до посильної природоохоронної роботи, виховувати екологічну культуру. Природні умови багатьох з них дають змогу повною мірою продемонструвати відвідувачам взаємодію і взаємозалежність живої та неживої природи й ті зміни, що відбуваються у процесі господарської (антропогенної) діяльності людини.

Однак природоресурсний потенціал міст переліченими вище об’єктами не обмежений. Його формують і природно-територіальні комплекси (ПТК) в цілому як такі, що мають рекреаційно-туристичні, інтелектуально-пізнавальні, пейзажно-естетичні властивості. Чималий інтерес становлять і антропогенно модифіковані ПТК з особливою

культурно-історичною цінністю (садибово-паркові комплекси, зразки ландшафтної архітектури тощо). ПТК, що об'єднують різноманітні природно-географічні компоненти (чисте повітря, річки, озера, мінеральні джерела, ліси, луки, поля, фауна тощо), разом зі спеціальним технічним устаткуванням утворюють "головні фонди" туристичного господарства і посідають у ньому головне місце.

Загалом же об'єктивними чинниками мотиваційної привабливості, які створюють передумови для розвитку туристичної діяльності, можуть бути будь-які природні властивості певної території, визначені її географічним положенням і фізико-географічними характеристиками.

Яскраво виражений територіальний аспект ресурсів та умов розвитку туризму для його організації та вдосконалення потребує повної, достовірної, й сучасної географічної (просторово-часової) інформації про значущі для туристів об'єкти та явища. Ті з них, які є архітектурно-історичним надбанням Львова, вивчені досить ґрунтовно і висвітлені в численних буклетах та довідниках. Потенціал міста для природничих екскурсій досліджений набагато менше, а їхня розробка наразі перебуває на стадії становлення. Для вирішення цього завдання необхідний глибокий та всебічний аналіз наявних літературних та картографічних джерел, а також проведення польових досліджень. По окремих компонентах природи така робота вже проведена, тоді як реальна системна влаштованість природи, виражена в існуванні природно-територіальних комплексів, фактично залишилась поза увагою. Тому формування змісту екскурсій по Львову і його найближчих околицях з огляду на необхідність впровадження в них відомостей ландшафтного змісту – одне з актуальних завдань. Його обійти неможливо, оскільки природно-територіальні комплекси – ресурсні системи стосовно туризму, а туризм завжди відбувається в природно-територіальних комплексах. Різні ландшафтні системи мають різний туристичний потенціал, а туристичний потенціал, відповідно, залежний від властивостей природних комплексів, тобто диференціюється згідно з ландшафтними межами. Досліджено, що "ареали" сприятливих кліматичних умов, екскурсійного потенціалу і природної привабливості, здебільшого, збігаються. З огляду на це ландшафтний підхід стає необхідною умовою ефективної організації природничого науково-пізнавального туризму.

Один з аспектів науково-пізнавального туризму полягає у врахуванні під час розробки туристичних маршрутів ландшафтного різноманіття та специфіки тієї чи іншої території. Маршрути повинні охоплювати якомога більше природно-територіальних комплексів різних ієрархічних рівнів: фацій, урочищ, місцевостей, ландшафтів. Якщо йдеться про місто в цілому, то, зважаючи на його досить великі розміри, за основу найдоцільніше брати ПТК рангу "ландшафт". Ці елементи ландшафтної структури, окрім того, хоча б на рівні геологічних відкладів та макрорельєфу і частково мезорельєфу зберегли ідентичність, а тому частково репрезентують ландшафтний аспект природи Львова.

ПТК нижчих ієрархічних рівнів за умов міста сильно видозмінені, часто позбавлені природного рослинного та ґрунтового покриву. Їхні окремі компоненти цілком втратили туристичну привабливість. У багатьох випадках сліду не залишилось від первинного рельєфу. Продемонструвати їхню вертикальну структуру (подільність на компоненти) неможливо, а, отже, для формування у відвідувачів ландшафтних знань вони непридатні. Гід-екскурсовод, презентуючи туристам особливості ландшафтної будови, найбільшу увагу повинен звертати на взаємозв'язки між компонентами природи та демонструвати їхню одноманітність у певних територіальних межах, які й є межами природних комплексів.

сів. Природно ідентичні ділянки здебільшого збереглись лише в парках та лісопарках. Переважна більшість з них у Львові розміщена у височинних ландшафтах. Наявність деревного покриву – їхня генетична риса. Височинний рельєф з притаманною йому крутосхилістю та розвитком ерозійних процесів, окрім того, несприятливий для забудови. Через орографічні особливості ці території мінімально задіяні у господарському використанні, а тому або є залісненими, або відведені під зелені насадження. Як такі, що мають найбільшу різноманітність стосовно всіх компонентів, вони ландшафтно найскладніші, а, отже, забезпечують одну з головних умов туризму – видовищність.

По кожному з парків сформована інформаційна база даних, яка є головним підґрунтям для розробки змісту екскурсій. Її первинну основу становлять відомості, одержані з літературних джерел [1–3, 6, 9, 10]. Запропоновані маршрути екскурсій дають змогу сформувати в туристів уявлення про ландшафтне, геологічне, гідрологічне, ботанічне та фауністичне різноманіття Львова та його найближчих околиць.

Ландшафтну структуру Львова формують п'ять ландшафтів, кожен з яких має своєрідну будову [12]. У північній та північно-західній частинах місто розташоване в межах ландшафту Львівського Розточчя, у східній – Пасмового Побужжя (фізико-географічної області Малого Полісся), у південно-східній – Давидівського пасма, у південній – Львівського плато, у західній – Львівсько-Любінського. Останні три ландшафти належать до фізико-географічної області Опілля.

Найбільше парків та лісопарків зосереджено у височинному Давидівському ландшафті: Високий замок, “Знесіння”, Шевченківський гай, “Погулянка”, Личаківський, Снопківський, “Залізна вода”, Центральний парк культури та відпочинку ім. Б. Хмельницького. На межі Давидівського ландшафту та ландшафту Львівського плато розміщений Стрийський парк, а також парки “Горіховий гай”, “Піскові озера” та ім. Івана Франка.

В околицях Львова найпривабливіші і найчастіше відвідуваними є ландшафти Розточчя, яке у рельєфі представлено однойменною височиною з відмітками висот до 360–390 м. Досить повну характеристику про його ПТК нижчих ієрархічних рівнів можна одержати під час пішої екскурсії від Брюховичів через долини потоку Яричівський та річки Млинівки до Рокитного. Ландшафт Давидівського пасма простягається у південно-східному напрямі від центра Львова і відповідає північно-західному відтинку припіднятого краю Подільської височини, що нависає над улоговиною Малого Полісся. Уявлення про його природно-територіальні комплекси можна одержати, пройшовши вздовж вододілу по верхній частині східного макросхилу від Майорівки до Винників. Ландшафт Львівського плато розташований південніше центра міста. Про його ландшафтні особливості можна дізнатися, пройшовши від Сихова до Солонки. Ландшафтну будову Львівсько-Любінського ландшафту можна пізнати по маршруту від Клепарова до Підрясного. Головні риси ландшафту Пасмового Побужжя простежуються по маршруту від Старих Збоїщ до Дублян.

Ландшафти Львова можна порівняти за маршрутом Майорівка–Сихів–Левандівка–Клепарів–Кам'янка–Старі Збоїща. У Давидівському ландшафті, звідки починається шлях, туристи зможуть ознайомитися з урочищами структурно виположених пасом, крутих схилів, долин глибоко врізаних потоків, останцевих горбів, у ландшафті Львівського плато спостерігатимуть структурно-денудаційну підвищену слабо хвилясту рівнину, порушену давніми плоскодонними балками та долинами верхів'їв річки Зубри та потоків Щирки, Сокільницького, Залізної Води, а також западини завг-

либшки до 0,5 м з плоскими днищами та пологими краями і прихованокарстові блюдця. У Львівсько-Любінському ландшафті увагу туристів привертатимуть широкі днища Білогорського, Ряснянського та інших потоків, які впадають в Стару Ріку – притоку Верещиці, знижені межиріччя з дуже пологими схилами, які мають форму пасом з окремими слабковираженими в рельєфі виступами, плоскі карстові западини.

На території Львівського Розточчя туристи ознайомляться з головними його місцевостями, зокрема, такими, як вузькі днища річкових долин із близьким заляганням ґрунтових і виклинюванням пластових вод з лучно-болотними, лучними і дерновими ґрунтами на алювіально-делювіальних відкладах під осоково-різнотравними луками; розчленовані пасма з світло-сірими і сірими лісовими поверхнево-оглеєними легкосуглинковими ґрунтами, сформованими на лесах під буковими лісами; широкі, броньовані вапняками вододільні частини межиріч із сірими лісовими в комплексі з дерново-карбонатними середньосуглинковими ґрунтами на малопотужних лесоподібних суглинках, переважно під буковими лісами; спадистосхилі, розчленовані пасма з сірими і світло-сірими поверхнево-оглеєними середньосуглинковими середньозмитими ґрунтами на лесоподібних суглинках під буковими лісами; крутосхилі, розчленовані глибокими ярами горбогірні межиріччя з сірими лісовими поверхнево-оглеєними легкосуглинковими еродованими ґрунтами на лесоподібних суглинках під грабово-буковими лісами; пологосхилі пасма з дерново-слабопідзолитими супіщаними ґрунтами на корінних і перевідкладених флювіогляціальних пісках під сосновими і дубово-сосновими лісами.

У ландшафті Пасмового Побужжя можна побачити широтноорієнтовані пасма і широкі плоскі міжпасмові зниження. Пасма мають довжину 15–22 км і ширину 3–4 км. У їхній основі лежать крейдові мергелі, перекриті легкими лесоподібними суглинками. На пасмах розвинуті лощини та яри, трапляються сильно-еродовані ділянки схилів. Здебільшого, вони розорані, хоча місцями поширені широколистяні ліси. Заболочені міжпасмові зниження завширшки 0,5–2,0 км осушені, зайняті луками, полями та городями. Де-не-де трапляються масиви лісів з дрібнолистяними породами.

Геологічні екскурсії у Львові найліпше проводити у ландшафті Давидівського пасма. Ландшафт складений крихкими осадовими товщами (пісками, глинами, лесами), що перешаровані горизонтами пісків та вапняків, вирізняється значними абсолютними висотами, глибоким розчленуванням рельєфу. Біля підніжжів схилів, у днищах долин і балок простежуються виходи крейдових мергелів і пісків, а виходи на поверхню пісковиків сформували мальовничі скелі. У його північній, найвищій частині розташований парк “Знесіння”. Тут є гори Високий Замок, Лева, Стефана, Зміїна та інші. На західному схилі г. Лева (Лисої) розміщене відслонення гірських порід, у верхній частині якого залягають вапняки, складені черепашками давно вимерлих морських молюсків, які засвідчують, що колись, на початку неогену, тут було море і жили морські організми. У південно-східній частині парку в закритому кар’єрі трапляються залишки скам’янілого дерева, устриць, які також збереглися з неогенового періоду. На південному схилі г. Стефана збереглося відслонення давніх тортонських пісків, перекрите зверху шаром вапняків.

Над скульптурною фабрикою в старому кар’єрі на крутих схилах можна побачити літотамнієві пісковики. В районі Чатової скелі увагу туристів привертають скелясті виходи на поверхню пісковиків верхнього тортону. У підніжжях схилу, днищах долин і балок виходять відклади крейдових мергелів. На г. Ратич можна побачити Медову печеру, назву якій дали жовтогарячі кальцити, що виступають на її стінах.

Об'єктами гідрологічної екскурсії можуть бути джерела парку “Залізна вода”, вода яких містить значну кількість заліза; місця витоків Полтви – Сорока (Головний Європейський вододіл, Кульпарків) і Пасіка (парк “Погулянка”); притоки Полтви: Ортим, Снопківський потік з притокою Залізна Вода, Вулецький, Клепарівський та Голосківський потоки; витoki притоки Маруньки – Медовопечерського потоку на вул. Дж. Вашингтона, у який впадають численні долинно-балкові утворення; Піскові (Алтайські) озера на р. Сорока, основою яких стали так звані стави Франца; зарослі очеретом два озера у гідропарку “Горіховий гай”, озерця “Зелене око” на вул. Кримській. Увагу туристів можна звернути на характерні особливості львівських рік: різку невідповідність розмірів русел ширині долини; приуроченість витоків до виходів джерел або заболочених долин; живлення змішаного типу.

Туристично привабливі й рослинні формації: скельні Чатової скелі та скель у районі Брюховичів і навколо Янівського ставу; східні лісостепові г. Хомиць у Кривчицях; лучні і трав'яні торфовищ Білогорщі; водяні ставів у Великому Голоско та Замарстинові; лісові (передусім букові) Розточчя та Давидівського пасма, паркові насадження представлені як звичними для нас деревами та чагарниками (бук, граб, дуб, модрина, ясен, в'яз, каштан, сосна, бузок, жасмин, глід), так і екзотичними насадженнями (магнолія, бук червонолистий, гінго, тюльпанове дерево, гортензія деревовидна, півон деревовидний та багато інших). Серед них найцікавішими є первісні букові насадження парку “Погулянка”, нехарактерний для Львова березовий гай з болотистими луками на північному сході парку “Знесіння” та ділянки дрімучого соснового лісу біля північної межі Музею народної архітектури та побуту, старий яблуневий сад та угруповання модрини європейської парку “Залізна вода”, один з найкращих дендропарків Європи – Стрийський, угруповання дерев (березові, букові, модринові, горіхові) парку “Горіховий гай”.

Парки можуть принаджувати туристів і фауною. Тут можна побачити найрізноманітніших птахів (кропивника, дятла-жовна, співочого дрозда, голубів-синяків, круків, вівчариків, зеленого і сивого дятлів, рідкісного білоспинного дятла, чубату синицю, лісових щевриків, іволгу, припутнів, малих яструбів, короліків, болотяну сову, лебедів, диких качок), земноводних (вужів, ящірок, жаб, ропух, тритонів), ссавців (білок, зайців, куниця, їжаків, горностаїв, ласок), комах (жуків, ос, коників, метеликів, бабок).

Отже, зростання попиту на природничо-географічний туризм у межах міських територій потребує інвентаризації відповідних ресурсів і розробки туристичних маршрутів, які могли б їх найповніше розкрити перед туристами. Системна влаштованість природи та її подільність на ПТК спонукає до організації та проведення ландшафтних екскурсій. Ландшафтний підхід, з одного боку, допомагає максимально охопити ландшафтне різноманіття території, а, з іншого, – демонструвати відвідувачам взаємозв'язки між компонентами природи, їхній вплив один на одного та закономірності їхньої територіальної приуроченості.

1. Вікно у Львів: Туристичний путівник. – Львів, 2003. – 100 с.

2. Вуйцик В. С., Литка Р. М. Зустрічі зі Львовом. – Львів: Каменяр, 1987. – 112 с.

3. Геренчук К. І., Койнов М. М., Цись П. М. Природно-географічний поділ Львівського і Подільського економічних районів. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1964. – 220 с.

4. Дмитрук О. Ю. Урбанізація та екологічний туризм: Теорія і практика конструктивно-географічного дослідження. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 2002. – 76 с.
5. Дмитрук О. Ю. Ландшафтно-урбанізаційні системи: конструктивно-географічні основи оптимізації та управління. – К.: Обрії, 2004. – 216 с.
6. Загальська О. Ландшафти Західного Поділля і Українських Карпат: Путівник екскурсії міжнародної наукової конференції “Ландшафтознавство: традиції та тенденції”. – К.: Обрії, 2004. – 45 с.
7. Закон України “Про туризм” // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 31.
8. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) – К.: Альтерпрес, 2003. – 436 с.
9. Мандрівки по Львову // Здобутки. – 2002. – 59 с.
10. Прийма М., Онищенко Л. Львівські ставки-озера // Ратуша. – 1992. – № 21.
11. Фокін С. Еколого-краєзнавчі екскурсії у приміській зоні // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – № 7.
12. Kruhlov I. 1999. The Structure of urbanlandscape. Univeritas Ostraviensis. Acta Facultatis Rerum Naturalium. Geographia–Geologia 181/7: 71–89.

THE LANDSCAPE APPROACH TO THE NATURAL-GEOGRAPHICAL TOURISM ORGANISATION IN L'VIV AND IT SURROUNDING

O. Zagul's'ka

*Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenko Str., 4, UA – 79 000 Lviv, Ukraine*

The task of the organization of recreation and tourism in the cities and the cities surrounding is considered. The components of the natural-geographical potential is analysed. The application of the landscape approach to the organization of the natural tourism is grounded. The potential of L'viv for the organization of the landscape, geological, botanical excursions is uncovered.

Key words: tourism, cities, parks, landscape approach, contents of the excursions.

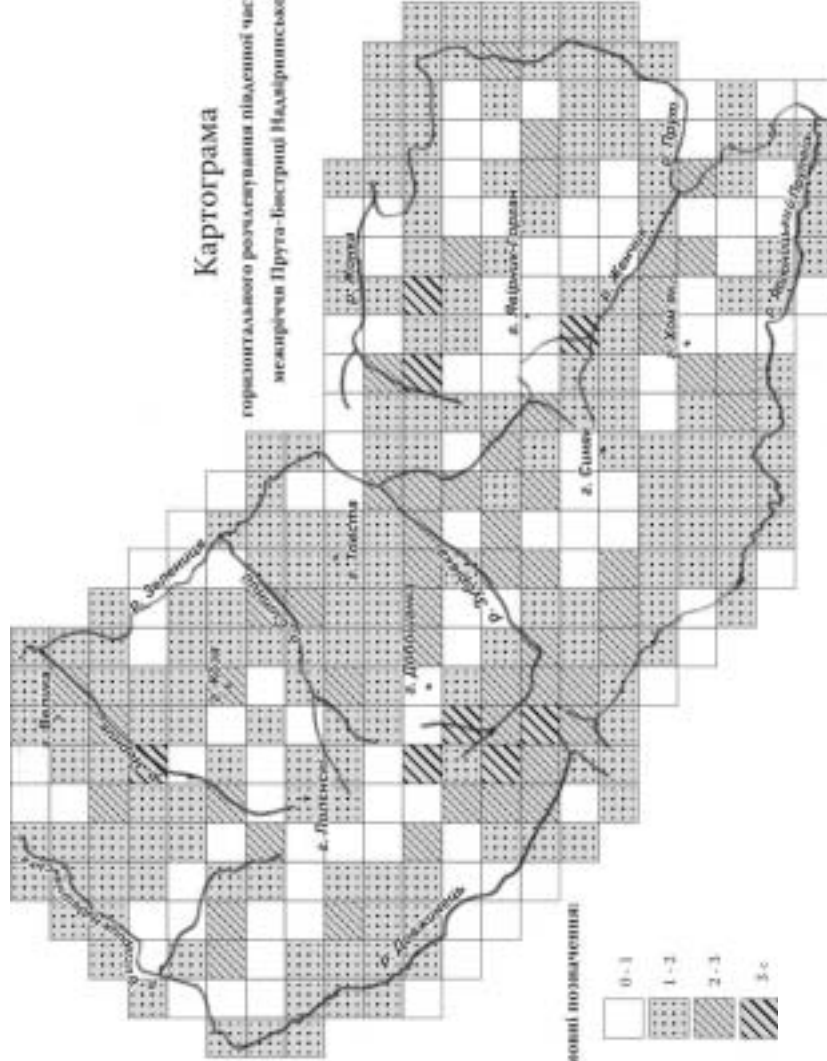
Стаття надійшла до редколегії 02.09.2005
Прийнята до друку 30.09.2005

Рис. 2. Вертикальне розчленування південної частини межиріччя Прута-Бистриці-Надвірнянської: 1 – 0–200; 2 – 200–300; 3 – 300–400; 4 – 400 і >.

Картограма

горизонтального розчленування підданої частини
межі річки Прут-Бистриці Наддніпрянської

Умовні позначення:

0-1	1-2	2-3	3-4	5+
-----	-----	-----	-----	----